

НАЗВЕМО УСІХ ПОІМЕННО

У статті на основі архівних документів висвітлюються трагічні сторінки історії інституту 1930-1940рр. – репресії проти викладачів і студентів

30-40-і роки ХХ ст. увійшли в історію, з одного боку, героїчними трудовими зверненнями нашого народу, а з другого - жаклихими репресіями серед широких народних мас. "Репресії в галузі соціалістичного будівництва, - заявив Й.Сталін на XVI з'їзді ВКП(б), - є необхідним елементом наступу, але елементом допоміжним, а не головним" [1]. Однак в реальному житті акценти змістились в бік "необхідний". У довоєнне десятиріччя, як зазначає історик О.Д.Бойко, по Україні прокотилося три хвилі репресій: перша (1929-1931рр.) - розкуркулення, депортації, друга (1932-1934рр.) - голодомор і постишевський терор, посилений вбивством С.М.Кірова, третя (1936-1938рр.) - період "Великого терору" [1].

Трагічні події 30-х років, що охопили всю Україну, не обминули і Житомирського інституту. Спочатку в вузі починаються чистки - як серед викладачів, так і серед студентів. Уже в 1930 році з інституту було виключено 50 студентів за "приховування" соціального стану (діти служителів культу, домовласників), за "куркульські тенденції", контрреволюційні настрої тощо [2]. В 1932 році внаслідок голоду інститут змушений були залишити 379 студентів, в 1933 - 286. В цьому ж році з вузу було виключено 33 чоловіки як "класово-ворожі елементи", з них студентів - 21 чоловік [3]. Зокрема, студента Зайченка виключили за те, що "агітував" інших за виїзд у хлібну Донеччину. Студента Лашкуна - за розмови серед студентів про голод на селі, студента Лендермана - за висловлювання про участь студентів у посівній кампанії в селі Барашівка ("це коні з вищою освітою") [4]. Був доведений "план": до грудня 1933 року "очистити" інститут від "ворожих елементів", і його, на жаль, старанно почали виконувати. В цьому ж 1933 році були виключені з партії Гоца, Бочок, Кецельман, Кондратюк, Ковальчук, Попозогло, Гебрич [4].

Партійна організація вузу продовжувала вести боротьбу з "ухилами" від генеральної лінії партії. Так, у викладанні курсу історії України (викладач Посувалов) було "викрито" протягування "яворщини": викладач користувався підручником С.Яворського "Історія класової боротьби на Україні". У цьому ж році були звільнені з роботи за звинуваченням у "націоналістичній діяльності" викладачі Вуков, Рубан, Посувалов [5]. До класово-ворожого табору" було віднесено також викладачів Л.К. Кульбицького, М.А.Буйницького, С.В.Більського, М.А.Михалевича [4]. У 1933 році був заарештований і звільнений з посади директора інституту В.П.Гоца, який очолював його з 1928 по 1933 рік [6].

Гоца Василь Пилипович (1885-1937рр.)

Народився В.П.Гоца на Тернопільщині в сім'ї селянина-бідняка. Після закінчення сільської школи-чотирирічки навчався в інтернаті при Тернопільській гімназії. В гімназичні роки вступив до радикальної партії соціалістів Східної Галичини і був її членом до 1914 року. В 1905-1906 рр. навчався у Віденському університеті, а згодом у Львівському, який закінчив 1910 року, здобувши спеціальність "Українська мова, література та історія". За участь в університетських демонстраціях 1905, 1907, 1910рр. двічі заарештовувався і був ув'язнений на 4 місяці. В 1906-1907рр. служив в австрійській армії. Після армії до 1914 року працював учителем приватної української гімназії в м.Белзі. З початком першої світової війни (1914р.) знову був призваний до австрійської армії, а 25 серпня потрапив у російський полон. З вересня до початку листопада 1917р. перебував у таборі військовополонених у Тобольську. В листопаді 1917 р. Гоца В.П. був призначений лектором-організатором поза-шкільної роботи в робочому клубі Тобольська. В січні 1918р. був прийнятий у партію. З червня 1918р. служив в Інтернаціональному полку III-ї армії. Згодом був комісаром на Східному фронті, брав участь в боях з колчаківцями й чехами. З жовтня 1919р. працював завідувачем адміністрацією культосвіти губполонбіжу в Єкатеринбурзі, займався питаннями організації партроботи серед полонених українців, білорусів, поляків. В травні 1920 року він був направлений до Москви, а звідти - інструктором-організатором у передовий загін 14-ї армії, що діяла на Південно-західному фронті. Тут Гоца В.П. був уповноваженим по боротьбі з бандитизмом в Ананьївському повіті. Згодом став головою повітревкому в м.Балті на Одещині. Звідти його направили політпрацівником в 47-му дивізію в Галичину, з тим головою політревкому в м. Золочів. Потім Гоцу В.П. направили в Ямпіль на Вінничині. Тут він виконував обов'язки голови ревтрійки, а згодом - завідуючого відділом народної освіти. В лютому 1923р. губревком направив Гоцу В.П. в Кам'янець-Подільський завідуючим Окнаросвітою і призначив політкомісаром вузів. З тим в 1927р. його переведено на посаду зав.Окнаросвітою в Кременчук. В жовтні 1928р. В.П. Гоца переїхав до Харкова, а невдовзі до Житомира, де обійняв посаду директора Житомирського інституту народної освіти (ІНО). На цій посаді Гоца В.П. був до 1933 року. В 1933 році його заарештовували за звинуваченням у приналежності до так званої Української військової організації (УВО), яка нібито ставила за мету повалення радянської влади, а Гоца не тільки був членом в УВО, а й "керівником" Волинського філіалу УВО і проводив "активну вербовку" членів до цієї організації. Рішенням судової трійки при колегії ДПУ УРСР Гоца В.П. був засуджений до 5 років виправно-трудоих таборів і відправлений відбувати покарання на Соловецький острів у табір особливого призначення [7]. 9 жовтня 1937р.трійка УНКВС Ленінградської області "переглянула" справу В.П.Гоци і засудила його до вищої міри покарання. Місце його поховання невідоме. Можливо, він, як і десятки інших українських інтелігентів, знайшов останній притулок в урочищі Сандермох в Карелії, яке стало могилою цвіту українства [7].

... 4 жовтня 1966р. судову справу В.П.Гоци переглянув Військовий Трибунал Прикарпатського військового округу. Постанови судових трійок 1934 і 1937рр. було скасовано, а справи припинено за відсутністю складу злочину. Василь Пилипович Гоца реабілітований посмертно [7].

Нестор Олександрович Голко

Необґрунтовані репресії продовжувались. В серпні 1933 року був заарештований викладач організації сільськогосподарського машинознавства Нестор Олександрович Голко. Народився він у 1895р. в с.Вілька Мазовецька (Польща) в селянській родині. До 1914р. навчався у Львівській гімназії, яку змушений був залишити у зв'язку з початком першої світової війни[8]. З 1915 по 1918р. служив добровольцем в австрійській армії. У цей час (1916 р.) екстерном склав екзамени за весь курс гімназії. З 1918 по 1919 рр. служив у Галицькій Армії, після польського полону (1919р.) повернувся на батьківщину. З 1919 по 1921 рік працював домашнім учителем. В 1921р. вступив до Віденської Вищої школи сільського господарства. По її закінченню /1925р./, як і багато інших галичан, поїхав працювати до Радянської України, зокрема в її столицю - Харків. З 1925 по 1930 рік працював на різних посадах: спочатку - помічником завідувача у радгоспі "Черемошне" неподалік від Житомира (з 1925 по квітень 1926), затим був переведений у радгосп "Самчики" Старокостянтинівського району на Хмельниччині, звідти - у радгосп "Пасічна" цього ж району як завідувач радгоспу. Згодом його шлях проліг на Дніпропетровщину. З жовтня 1928 по 1930 рр. працював викладачем сільськогосподарських дисциплін Ново-Московського педтехнікуму. З 1930 р. Н.В. Голко - викладач Житомирського ІНО, де й був заарештований. Звинувачували його насамперед в тому, що в 1924р. був завербований в контрреволюційну організацію, яка ставила за мету повалення радянської влади на Україні (типове звинувачення!) і створення незалежної української держави, окрім того, - ніби в 1925 році він прибув з-за кордону в УРСР для ведення підпільної контрреволюційної роботи, що був членом контрреволюційної організації УВО та вербував до неї нових членів. 14 лютого 1934 року Н.О.Голко було засуджено до 5 років виправно-трудових таборів. Відбувши термін покарання (1938р.) Н.О.Голко оселився в Сумах. Відомо, що в серпні 1940р. він звертався в органи НКВС з проханням підтвердити, що він не був позбавлений громадянських прав, бо, як "ворог народу", він не міг влаштуватись на роботу. Як склалась його доля в подальші роки - невідомо [9].

Михайло Тимофійович Бочок (Бочек)

Після арешту і заслання В.П.Гоци і Н.О. Голка третього жертвою свавілля, якій приписували приналежність до УВО, став завідувач робітфаком інституту М.В.Бочок.

Бочок Михайло Тимофійович народився у 1899р. у селі Каятанівці Подільської губернії (нині Вінницька обл.) в багатодітній сім'ї селянина-бідняка (батько мав 1 морг землі і восьмеро дітей) [10]. З 1916р. Михайло вчився на дворічних сільськогосподарських курсах у Києві, але через матеріальну скруту змушений був їх залишити і пішов працювати спочатку учнем, а потім телеграфістом на залізничну станцію Сміла, де працював до 1918р. У грудні цього ж року був мобілізований в армію Петлюри, а через рік, восени 1919 р., - в денікінську армію. В листопаді 1920 року був відряджений сільським комітетом незаможних селян до повітового містечка Томашполя на курси партійно-радянського будівництва. В лютому 1921 року за рекомендацією В.П. Гоци (який в той час працював на Поділлі), вступив до лав ВКП(б). По закінченню курсів працював у Томашполі заступником і завідувачем агітпропом укому КП(б)У. В березні 1923 р. рішенням Подільського обкому партії був призначений завідувачем окнаросвіти м. Могилів-Подільського, крім того, працював заступником голови окрвиконкому і головою окрплану (суміщення цих посад свідчить про нестачу керівних кадрів). Крім того, виконував різні господарські й політичні завдання. В Могилеві був головою надзвичайної трійки по ліквідації банди Кушніра, а також головою надзвичайної слідчої трійки з ліквідації великого релігійного руху в селі Голинчинці. Восени 1928р. був призначений старшим інспектором наросвіти м. Бердичева. На цій посаді пропрацював один рік. В листопаді 1929 р. став студентом 1-го курсу Волинського ІНО. Враховуючи тяжке матеріальне становище (Бочок мав сім'ю - дружину і сина), директор інституту В.П.Гоца запропонував йому посаду завідувача робітфаку. У січні 1931р. житомирський міськом партії призначив М.Т. Бочка заступником завідувача земельним відділом міськвиконкому, а через місяць - заступником голови міськвиконкому. У квітні 1933р. М.Т.Бочок був призначений головою Житомирської міськради. Обіймаючи керівні посади, М.Т.Бочок не полишав наукової праці - він був аспірантом у професора С.В. Більського при Житомирському природничому музеї [10].

В листопаді 1933р. М.Т.Бочок був заарештований і звинувачений по чотирьох пунктах:1) з 1929р. і по день арешту нібито був членом української військової організації (УВО), яка ставила за мету повалення радянської влади і створення соборної самостійної України; 2) як член УВО, разом з директором інституту В.П.Гоцою створив в ІНО ячейку, в яку вони "втягнули" 6 чоловік: Гармаша, Панченка, Харчука, Тураса, Костенка, Трохимчука; 3) для організації підбирали націоналістично настроєну лектуру, яка виховувала студентів у націоналістичному дусі; 4) згідно з планами створеної організації, ніби проводив роботу по створенню повстанських груп [10].

М.Т.Бочок на першому допиті категорично відкинув висунуті йому звинувачення і доводив свою непричетність до УВО. "Компрометуючі" матеріали на М.Т.Бочка були "вибиті" свідченнями заарештованого В.П.Гоци. Авторка цих рядків не помилилася, уживши термін "вибиті". Про те, що так звані компрометуючі матеріали з ув'язнених вибивали, свідчать архівні документи. Так, у квітні 1940р. в Житомирі відбулось засідання військового трибуналу військ НКВС Київського округу, на якому розглядалась справа за № 13 по звинуваченню колишніх працівників Житомирського УНКВС Д.Й.Малуки, Є.Г.Анфілова, А.А. Лук'янова, Кузьменкова, В.Х. Резніченко. Всі вони звинувачувались в тому, що зловживали своїм службовим становищем, грубо порушували соціалістичну законність, яка виявлялась у систематичному жорстокому побитті заарештованих на допитах, до такого ж ведення допитів вони спонукали й підлеглих працівників. В результаті подібних допитів арештований боротьбист Алексєєнко був убитий оперуповноваженим Камразом під час допиту. В результаті подібного допиту загинув викладач сільськогосподарського інституту Джуринський. Колишній співробітник УНКВС Жолдак в заяві на партбюро повідомляв "о зверских издевательствах Анфилова Е.Г. над арестованным

Полицуком"- колишнім начальником Лугинського РУ НКВС. Красномовними є свідчення й колишнього співробітника УНКВС А.А. Ференса: "Когда я прибыл сюда (йдеться про Житомир - авт.) в апреле месяце 1938г., то был направлен в отделение Малуки, в котором работали Анфилов й Жолдак. Малука и Анфилов так были арестованными при допросе, что на теле не было видно живого места". Військовий трибунал засудив Малуку до вищої міри покарання, інших його "колег", колишніх співробітників УНКВС, - до різних термінів ув'язнення.

Тож не дивно, що після таких допитів уже в січні 1934 року заарештований М.Т.Бочок визнав себе "винним", що був головним помічником В.П.Гоци, але навіть не зважаючи на тортури, відкидав звинувачення у причетності його до організації повстанських груп. Добившись "зизнання", уповноважений СПО ДПУ Ямпольський прийняв рішення: справу за №3391 по звинуваченню М.Т.Бочка за ст.ст.54-2, 54-11 КК УРСР направити на розгляд судової Трійки при Колегії ДПУ УРСР і порушити клопотання перед цим органом про винесення йому міри покарання – п'яти років ув'язнення в концтаборі. Справу 11 лютого 1934р. переглянув прокурор. Він погоджувався із запровадженою Ямпольським мірою покарання, але хотів дізнатись від заарештованого М.Т.Бочка наступне: "Как в нем одном сочеталось и член УВО, и коммунист?". Гадаю, що відповідь М.Т.Бочка досить промовиста: "Последний поколебался и заявил, что если говорит по совести, то он ни в чем не виновен, но несмотря на это, он подтверждает свои показания". Можна лише уявити, що робилося в душі безневинної людини, яка змушена була обмовляти себе [10].

27-28 лютого 1934р. судовою трійкою при колегії ДПУ УРСР постановила: М.Т.Бочка ув'язнити у виправно-трудовий табір терміном на три роки. Термін ув'язнення рахувати з 10 жовтня 1933 року. Подальша доля М.Т.Бочка і його родини невідома.

Наступною жертвою свавілля 1933 року став викладач німецької мови Р.І.Пауль [11].

Пауль Рудольф Іванович (1881-1938рр.)

Р.І. Пауль народився у німецькій колонії Аннета (колишня Пулинська волость Новоград-Волинського повіту, нині – Червоноармійський район Житомирської області) у сім'ї німця-колоніста, який мав до 17 десятин землі. В 1900 році Р.І.Пауль закінчив Варшавську вчительську німецьку семінарію. З 1901 по 1907 рік працював вчителем німецької мови у м.Коростишеві, з 1908 по 1914 рік викладав німецьку мову у Житомирській гімназії. З 1914 р. був призваний на військову службу. Спочатку працював перекладачем у штабі III-ї дивізії генерала Духоніна, згодом керував розвідкою тилу. В 1918р. прийняв розвідсправу у генерала Каменева, дослужився до підполковника і в цьому чині демобілізувався. Будучи в армії, належав до партії кадетів.

За сумлінне виконання службових обов'язків був відзначений найвищими царськими нагородами: орденом Володимира 4-го ступеня, орденом Анни 2-го і 3-го ступенів, орденом Станіслава 4,3,2-го ступенів і Георгієвським хрестом 4-го ступеня. Після демобілізації знову зайнявся педагогічною діяльністю, з 1920 по 1924 рік працював учителем німецької мови в селі Стара Буда, а згодом – у відділі народної освіти – інспектором національних меншин. З 1930 року почав педагогічну діяльність у Житомирському інституті народної освіти.

17 грудня 1933 року Р.І.Пауль був заарештований. Його звинуватили в тому, що в 1920 році він був "активним членом німецької повстанської контрреволюційної організації", яка діяла на Волині і охоплювала цілий ряд районів, зокрема, Баранівський, Новоград-Волинський, Барашівський, Володар-Волинський, Коростенський, Ємільчинський, Малинський, Мархлевський, Черняхівський, Ярунський, а також Єльський район Білорусії. Говорилися, що організація нараховувала 140 чоловік і що вони організовували 33 повстанських групи на Волині.

Ядро її нібито складалося із німецького духовенства, німецьких учителів, куркулів, заможних середняків. Члени цієї організації "переконували" населення України і Білорусії у корисності захоплення України Німеччиною (і це у 1933 році !); начебто через агітацію учасників цієї організації колективізація на Волині носила затяжний характер, вони вели агітацію серед німецького населення Волині за їхній виїзд з Волині на Південь і Кавказ, а також до Німеччини. Цю організацію нібито очолював волинський пастор Уле Густав Іванович, який у 1933р. встановив ділові стосунки з німецьким консульством у Києві і від нього отримував вказівки щодо проведення контрреволюційної роботи.

Звинувачений Р.І.Пауль не визнав себе приналежним до цієї організації. Згідно з постановою трійки при колегії ДПУ УРСР від 26 лютого 1934 року, він був засуджений до п'яти років виправно-трудових таборів і висланий до Архангельської області. Через чотири роки, 11 січня 1938 року, рішенням трійки УНКВС Архангельської області Р.І.Пауль був засуджений до вищої міри покарання за те, що "займався антирадянською агітацією" в Ухт-печорському таборі для ув'язнених (більш абсурдного звинувачення не можна було знайти). 30 березня 1938 року вирок було виконано.

У другій половині 50-х років, в період "хрущовської відлиги", почалася перша хвиля реабілітації безвинно засуджених. Переглядалася і справа Р.І.Пауля, були допитані як свідки ті викладачі, які разом з ним працювали в інституті. В 1959 році колишній викладач педагогіки, декан з 1928 по 1933 р. І.І.Афанасьєв свідчив, що Р.І.Пауль прекрасно знав свій предмет – німецьку мову, –добре її викладав і був на гарному рахунку серед викладачів інституту; крім того, це була чесна, порядна, товариська, з природним гумором людина. Другий свідок – Є.М.Кудрицький, викладач мовознавства, працював в інституті з 1928 по 1931 рік. Він також відзначав, що Р.І.Пауль був прекрасним викладачем, веселою, дотепною у спілкуванні людиною.

8 квітня 1959 року рішенням Військового прокурора Прикарпатського військового округу постановою трійки УНКВС при Архангельській області від 11 січня 1938 року була скасована, і справа закрита за відсутністю складу злочину. Таким чином, Р.І.Пауль був засуджений до вищої міри покарання безвинно.

Не можу погодитися з твердженням дослідника В.Єршова про те, що наступні три роки життя інституту "пройшли у відносному спокої". Спокій міг лише приснитись. Чистки і репресії проти викладачів продовжувались. В 1934 році був виключений з партії, а згодом репресований секретар партійної організації інституту І.Я.Журавський за "захист контрреволюціонера" викладача історії України Завгороднього. Цього ж року було

виключено з партії, а роком пізніше знято з посади директор інституту професора історії М.Г.Новак (був на цій посаді з 1933 по 1935рр.). Подальша його доля невідома.

Продовження у наступній частині статті.

Матеріал надійшов 24.03.2000 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко О.Д. Історія України. – К., 1999. – С.364.
2. Державний архів Житомирської області (Далі ДАЖО). – Ф.П-211. – оп.1. – Спр.23.
3. ДАЖО. – Ф. П-211. – оп.1 – Спр.44, Спр.47.
4. ДАЖО. – Ф. П-211. – оп.1. – Спр.47.
5. ДАЖО. – Ф.П-211. – оп.1. – Спр.23, 30.
6. ДАЖО. – Ф. П-211. – оп.1. – Спр.45.
7. ДАЖО. – Ф. Р-50В. – оп.2. – Спр. 17848 –П.
8. ДАЖО. – Ф. Р-50В. – оп.2. – Спр. 25462 – П.
9. ДАЖО. – Ф. Р-50В. – оп.2. – Спр. 2463 – П.
10. ДАЖО. – Ф. П-211. – оп.1 – Спр. 33.
11. ДАЖО. – Ф. Р-50В. – оп.2. – Спр. 8102 П.

Лутай М.Е. Назовем всех поименно.

В статье на основе архивных документов освещаются трагические страницы истории института 1930-1940гг. – репрессии против преподавателей и студентов.

Lutaj M.Ye. Let's call everybody by name.

On the basis of archives documents the article throws light on some tragic pages of the Institute history of 1930-40s – subjecting lecturers and students to repression.